

Tufft läge för våra sjöfåglar

Under senare år har det kommit allt fler rapporter från allmänheten om att antalet ejdrar minskar i Östersjöns skärgårdar. En omfattande studie av övervintrande sjöfåglar i Östersjön visar nu att inte enbart ejder, utan även alfågel, svärta, sjöorre och alförrädare som alla i stor utsträckning livnär sig på musslor och andra bottendjur, har minskat mycket kraftigt under de senaste 20 åren. Med hjälp av forskning försöker vi ta reda på orsakerna till nedgången, men ännu finns inget entydigt svar.

Foto: Kjell Larsson

Tre ejderhanar, så kallade gudingar, som uppvaktar en ensam ejderhona, även kallad äda.

Ejder, alfågel och svärta är välbekanta fågelarter för dem som vistas i skärgården och vid kusten. Fåglarna har under tidigare sekler varit en viktig naturresurs, och under kristider försett skärgårdsbefolkningen med färskt kött, ägg och dun. Idag är det snarast naturupplevelsen som fåglarna bjuder på som värderas högst. Alfågeln sång i det yttre havsbandet en senvinterdag, den orädda ruvande ejderhonan vid båthuset eller ejderns och svärtans stora ungvullar under vår och sommar är något som definitivt hör Östersjön till.

Fåglar i den marina näringsväven

Östersjöns sjöfågelarter kan grovt indelas i tre grupper; de som äter växter på grunt vatten, de som lever på fisk och andra djur i vattenmassan, och de som främst dyker efter musslor och andra bottendjur. Fågelarter som lever på växter och fisk uppvisar idag i huvudsak stabila eller ökande bestånd. Däremot minskar många fågelarter som lever på bottendjur.

Fåglar som ejder, alfågel, svärta och sjöorre är i hög grad marina arter. Under vinter och vår är de storkonsumenter av musslor, som de dyker efter på 10-25 meters djup på musselbankar långt ute till havs. De sväljer musslorna hela och krossar skalén i magen. Eftersom det endast är musslornas mjukdelar som innehåller näring och energi måste exempelvis en ejder, som själv väger cirka två kilo, äta upp emot två kilo musslor per dag. Om musslornas näringsinnehåll av någon anledning minskar är det svårt för musselätande fåglar att kompensera för detta genom att äta fler musslor eftersom deras matsmältningssystem inte kan hantera ännu större mängder skal. Musslor i sin tur lever på växtplankton som de

får i sig genom att filtrera stora mängder vatten. Musslornas mjukdelsinnehåll styrs bland annat av vattentemperatur och tillgång på särskilt näringsrika arter av växtplankton. Det finns därför all anledning att anta att musselätande fåglars förmåga att under vinter och vår bygga upp sina närings- och fettreserver inför äggläggning och ruvning kan påverkas av de storskaliga förändringar vi nu ser i Östersjöns ekosystem.

Varför minskar bestånden?

Det råder inte någon tvekan om att bestånden av flera musselätande fågelarter nu minskar kraftigt i Östersjön. Den genomsnittliga minskningen för ejder, alfågel, svärta, sjöorre och alförrädare mellan 1992-1993 och 2007-2009 är hela 60 procent. För svärta och alfågel har minskningen gått så snabbt att de globalt sett har klassats som hotade. Att på ett entydigt sätt förklara nedgången är dock inte lätt.

Det är väl känt att ejdrar under vintern och våren lagrar fett- och näringsreserver som de senare använder vid äggläggning och ruvning. För Sveriges och Finlands häckande ejdrar, som främst övervintrar i de danska sunden, skulle en försämrad födotillgång kunna vara en orsak till en försämrad häckningsframgång. Vi har dock sett att häckningsframgången hos ejder kan vara mycket olika på olika platser i Östersjön under samma år, vilket tyder på att brist på näringsrik föda i de gemensamma övervintringsområdena inte är den enda förklaringen.

Samtidigt som ejderbeståndet har minskat har könskvoten förändrats. Idag finns det ett mycket stort underskott av ejderhonor. Även en måttligt förhöjd dödlighet hos vuxna reproducerande honor kan få kraftiga negati-

va effekter på beståndsutvecklingen. Havsörnens lyckosamma återkomst i den svenska och finska skärgården skulle kunna vara en förklaring till den sneda könskvoten. Havsörnen är en mycket skicklig jägare som ofta slår ruvande ejderhonor.

Sjukdomar med hög dödlighet drabbar tidvis ejdrar och andra sjöfåglar. Dessa effekter är dock vanligen av lokal karaktär. Forskning som undersöker om brist på vitaminet tiamin kan orsaka en förhöjd dödlighet och försämrad reproduktion hos ejder pågår.

Andra orsaker till alfågeln nedgång?

För alfågeln, som främst övervintrar på utsjöbankar i centrala Östersjön men häckar på den ryska tundran, får man söka efter delvis andra förklaringar till den mycket kraftiga nedgången i beståndet. Vi vet att det finns ett underskott av honor även hos denna art, och att andelen ungfåglar i beståndet har varit låg under många år. En otillräcklig födotillgång under vinter och vår före vårflyttning och häckning är en möjlig förklaring till den dåliga häckningsframgången. Den sneda könskvoten antyder dock att orsakerna kanske även finns att hitta på den ryska tundran. Klimatförändringar i Arktis och en avsaknad av regelbundna lämmelcykler kan ha lett till ett hårdare tryck från rovdjur och rovfåglar på ruvande honor och ungar av alfågel.

Även mänskliga aktiviteter har med säkerhet betydande effekter på bestånden. Vi vet att alfågeln drabbas mycket hårt av de många små oljeutsläpp som fortfarande sker i stort sett dagligen i de stora fartygsrutterna som genomkorsar viktiga övervintringsområden. Tusentals ejdrar och alfåglar drunknar också i fisknät i södra Östersjön. Viss jakt bedrivs även fortfarande. I framtiden kan en ökad exploatering av grunda utsjöbankar leda till att viktiga livsmiljöer försvinner.

Åtgärder behövs

Även om inte alla orsaker till de dramatiska nedgångarna hos musselätande änder ännu är kända kan vi genomföra åtgärder för att försöka bryta den nedåtgående trenden. Exempel på sådana direkta åtgärder är att flytta fartygsrutter bort från Östersjöns viktigaste övervintringsområden, förbjuda jakt på honfåglar och minska nätfisket vintertid i de viktigaste övervintringsområdena. Stor försiktighet bör dessutom iakttas vid eventuella exploateringar av Östersjöns utsjöbankar. Vi behöver även få mer kunskap om hur storskaliga förändringar i Östersjön på grund av övergödning och ett varmare klimat påverkar samspelet mellan växtplankton, filtrerande bottenfauna och musselätande fåglar.

Ejder och alfågel är fortfarande talrika i Östersjön och är för många av oss en källa till välbefinnande och inspiration. Med fortsatt forskning och åtgärder kan vi se till att de förblir viktiga delar av Östersjöns ekosystem.

Foto: Kjell Larsson

De många, små, men ofta förekommande, oljeutsläpp som sker är ett av hoten mot våra sjöfåglar. Här ses en nedkletad alfågel som har det svårt.

Foto: Kjell Larsson

Tidigare såg man ofta grupper av ådor med stora ungpullar i Östersjöns skärgårdar. Numera överstiger ådornas antal ofta ungnarnas.

Foto: Kjell Larsson

Stora fartygsrutter genomkorsar viktiga övervintringsområden för exempelvis alfågeln. En direkt åtgärd för att förbättra situationen är att modifiera rutterna.

MER INFORMATION

om projektet kan du hitta här: www.hgo.se/seaducks

TEXT Kjell Larsson, Avdelningen för biologi, Högskolan på Gotland

TEL 0498-29 98 39

E-POST kjell.larsson@hgo.se